

Rapport från projektet *Lärarutbildningen - för män med engagemang för jämställdhet*

*v/Projektkoordinator FD Björn Pernrud
och Projektleder Professor Nina Lykke*

*Tema Genus
Linköpings universitet
Marts 2013*

*Projektet är finansierad av
Delegationen för jämställdhet i högskolan*

Innehåll

1. Introduktion och projektets övergripande syfte	sidan 2
2. Projektorganisation	sidan 3
3. Genomförande	sidan 4
4. Projektets resultat	sidan 15
5. Avslutande diskussion - ett förändringsprojekt i förändring	sidan 17
Bilaga 1 - Idékatalog	sidan 19
Vägar till kritisk genusmedvetenhet - en idékatalog	

1. Introduktion och projektets övergripande syfte

Läroarutbildningen rekryterar kvinnor i högre utsträckning än män, och har gjort så under en lång tid. Mönstret är särskilt tydligt på inriktningar som förskolelärare, specialpedagogik och grundlärare i skolans unga år. Andelen män på dessa inriktningar är, i runda tal, så låg som en tiondel.¹ Även bland läroarutbildningarna på Linköpings universitet framträder samma mönster. Höstterminen 2011 antogs 150 studenter till utbildningen till förskolelärare. Av dessa var sju män. Bland de studenter som antogs till grundlärare med inriktning mot förskoleklass och grundskolans årskurs 1-3 var 7 % män, och på inriktningen mot årskurs 4 – 6 var andelen män en dryg fjärdedel.²

Att färre män än kvinnor söker sig till läroarutbildning och läroaryrke innebär att ansvaret att vara vuxen förebild för förskolans barn och grundskolans unga elever tas av kvinnor i högre utsträckning än av män. Häri finns det jämställdhetsproblem som projektet *Läroarutbildningen – för män med engagemang för jämställdhet* i förlängningen syftar till att förändra. För att bidra till denna förändring arbetar projektet med att inom läroarutbildningarna höja graden av genusmedvetenhet, stärka de genuspedagogiska inslagen samt att utvidga beredskapen att arbeta normkritiskt. Projektets vision är att män, i projektets förlängning, lockas av en läroarutbildning där genus, och maskulinitet i synnerhet, aktivt och konstruktivt problematiseras. Att läroarutbildningen i flera av sina inriktningar sedan tidigare är feminint kodad tillvaratas här som en tillgång: män blir i denna genuskontext synliga för sig själva så som män och som genusvarelser, och detta blir i utbildningen en språngbräda i arbetet med att göra män medvetna om sina genusmärkta privilegier och sin roll i en genusordning. Till denna läroarutbildning är det män som känner ett engagemang för jämställdhet och ett ansvar för att åstadkomma förändring som lockas.

¹ Högskoleverket (2009), "Man ska bli lärare! Den ojämna könsfördelningen inom läroarutbildningen – beskrivning och analys", rapport 2009:7 R

<http://www.hsv.se/download/18.7b18d0f311f4a3995d57ffe3919/0907R.pdf>

² Källa: Genuslektor Susanne Kreitz Sandberg, Linköpings universitet.

2. Projektorganisation

Projektet beviljades medel av den regeringstillsatta Delegationen för jämställdhet i högskolan, efter en utlysning 2010. Insatser som syftade till att motarbeta könsbundna utbildningsval till högskolan, samt att motverka minskningen av andelen män som söker sig till och avslutar högre utbildning efterfrågades särskilt. Projektet inleds därefter hösten 2011, under ledning av professor Nina Lykke, och med FD Björn Pernrud som projektkoordinator. I projektgruppen ingår också lektor Stina Backman som är genuslektor vid filosofiska fakulteten. Samtliga är verksamma vid Tema Genus, Linköping Universitet.

Bland annat för att försäkra starka kontakter med, och tydliga ingångar till universitetets lärarutbildningar knyts en referensgrupp till projektet, bestående av lektor Lotta Holme, som arbetar med inriktning mot specialpedagogik, och lektor Mia Thorell som är verksam med inriktning mot förskola. Lektor Roger Klinth har lett utvecklingen av Linköpings universitets nya lärarutbildning, och lektor Susanne Kreitz-Sandberg ingår i egenskap av genuslektor inom den utbildningsvetenskapliga fakulteten. Lektor Robert Thornberg stärker den pedagogiska kompetensen³, forskarasistent Sabine Gruber stärker kompetensen rörande etnicitet, och Bengt Sandin, professor Tema Barn breddar projektets forskningsförankring rörande barn och ungdomar. Referensgruppens främsta uppgifter är att, med utgångspunkt i de ingående personernas specialområden och organisatoriska hemvister, ge stöd i att skraddarsy projektets aktiviteter mot lärarutbildningens inriktningar, och att fungera som knutpunkter mellan projektets funktionärer, och projektets målgrupp: program- och kursutvecklare, liksom undervisande personal inom Linköpings universitets olika lärarprogram.

Projektet bedrivs i form av insatser som har som målsättning att på olika sätt inom utvalda lärarutbildningsprogram förstärka den kritiska genusmedvetenheten. Dessa insatser utformas som avgränsade samarbeten mellan projektets funktionärer och personal vid lärarutbildningarna, i vilka lärarutbildare engageras i arbetat med att vidareutveckla utbildningarnas kritiska genusperspektiv. I den rapport som följer beskrivs närmare utvecklingen och genomförandet av dessa projektinsatser, och analyser dels av insatsernas utformning och resultat, dels av projektets samlade betydelse i relation till syfte och sammansättning, presenteras. Analyserna mynnar ut i rekommendationer för hur projektets metoder och modeller på bästa sätt kan användas i liknande projekt i framtiden.

³ Thornberg avbröt sin medverkan i projektet under våren 2012.

3. Genomförande

3.1 Tidig planläggning och uppstart

Referens- och projektgruppen samlades första gången i oktober 2011 för att påbörja arbetet med att dra upp närmare riktlinjer för projektets genomförande. Ett första steg var att välja vilka inriktningar bland lärarutbildningarna som projektet skulle inriktas på. Mot bakgrund av inriktningarnas låga andel män, beslutades det att Förskolelärarprogrammet, Grundlärarprogrammet med inriktning mot unga år samt Påbyggnadsutbildning till specialpedagog och speciallärare skulle stå i fokus för projektets uppmärksamhet och insatser. Vidare beslutades att även Grundlärarprogrammet med inriktning mot fritidshem skulle ingå. Detta program har en i det närmast jämn könsfördelning bland studenterna, och kopplas till projektet för att möjliggöra jämförelser.

När projektet inleds har universitets lärarutbildningar just genomgått en omfattande omvandling, och de nya lärarutbildningarna har startat höstterminen 2011. Förskolelärarprogrammet omfattar 210 HP, motsvarande 3,5 år heltidsstudier, Grundlärarprogrammen med inriktning mot unga år omfattar 240 HP, eller fyra års heltidsstudier, medan Grundlärarprogrammet med inriktning mot fritidshem varar i tre heltidsår, eller 180 HP. Påbyggnaderna mot specialpedagog och speciallärare kräver båda lärarexamen sedan tidigare; de bedrivs på avancerad nivå och omfattar 90 HP. Detta motsvarar tre terminers heltidsstudier, men programmen genomförs på halvfart, och tar därför tre år att avsluta.

I detta tidiga skede beslutades också att intervjuer skulle genomföras med studenter vid de ingående programmen. Det huvudsakliga skälet till beslutet var att intervjumaterialet skulle fungera som ett arbetsmaterial och en tillgång i arbetet med att utveckla och precisera de insatser som genomförs i projektet. Intervjumaterialet skulle således bland annat vara till hjälp för att identifiera områden inom utbildningarna där insatser skulle vara fördelaktiga att genomföra. På så sätt stärker också intervjuerna projektets relevans för berörd personal på de olika utbildningsprogram som ingår.

3.2 Intervjuer

3.2.1 föreberedelser

Den information som skulle samlas in genom intervjuerna berörde manliga studenters upplevelser av hur genus berör dem i utbildningen, hur genus spelar in i deras förväntningar på den framtida professionen, och hur det har påverkat dem i valet att utbilda sig till lärare. Under senhösten och vintern 2011 utarbetade projekt- och referensgruppen gemensamt en intervjuguide, som tog upp frågor om 1) studenternas skäl att söka utbildningen, deras upplevelser av den, och av att vara män i minoritet, 2) upplevelser av utbildningens genusinnehåll, 3) synen på mäns roll i skolans unga år, och 4) synen på skolans roll för den samhälleliga (bristen på) jämställdhet.

Med projektets inriktning på män i åtanke, kontaktades manliga studenter för intervjuer. För kontakt användes ett brev som informerade om projektets syfte, hur intervjumaterialet skulle användas, och att deltagande förstås var frivilligt. I januari och februari 2012 hade fyra intervjutillfällen bokats in och genomförts. En av intervjuerna genomfördes med en grupp studenter. Resterande tre genomfördes individuellt, varav en per telefon. Samtliga intervjuer

genomfördes av Björn Pernrud, och vid gruppintervjun medverkade även Mia Thorell. Samtalen spelades in till digitala ljudfiler, och transkriberades därefter.

3.2.2 resultat: sagt av och om män i lärarutbildning

Vid samtliga intervjuer har alltså på ett övergripande plan samma information efterfrågats, rörande främst upplevelser av studiegången, och förväntning på den framtida yrkesutövningen. Genomgående har frågorna ramats in på ett sådant sätt att de aktualiserat betydelsen av den egna maskuliniteten, och erfarenheter av att vara man i feminiserade sfärer. I sammanställningen av materialet, har fem mer preciserade frågeställningar lyfts fram särskilt:

- 1) Vad är det som har gjort de intervjuade männen intresserade av att utbilda sig till lärare, och vad är det som intresserar dem?
- 2) Vilka är deras erfarenheter av att vara män i feminiserade sfärer?
- 3) Vilka möjligheter ser de att förändra villkoren för mäns deltagande i skolans unga år?
- 4) Vad upplever de att ett ökat deltagande av män idealt kan innebära?
- 5) På vilka sätt upplever de intervjuade männen att kunskap om genus är relevant i utbildningen, och inför deras yrkesliv?

Frågeställningarna är avsedda att lyfta fram information, dels om männens föreställningar kring en möjlig framtid där män är mer benägna att ta del i skolans unga år, och de föreställningar de har om hinder och möjligheter på vägen dit, dels om betydelse av den egna maskuliniteten, och av en kritisk genusmedvetenhet, för mäns deltagande nu och i en möjlig framtid. Främst för att inte skilja ut enskilda informanternas svarsmönster redovisas svaren utan att separera de olika utbildningsinriktningarna. Det är mot den bakgrunden värt att tydliggöra att flera av de samstämmigheter som kommer fram i intervjuerna, förenar informanterna oberoende av utbildningsinriktning. Även den informant som läser inriktning mot fritidshem där könsfördelningen, till skillnad ifrån övriga medverkande inriktningar, är jämn, talar om utbildningen på sätt som knyter in i de övriga informanternas svarsbilder. Givetvis finns skillnader i informanternas svar, vilket också kommer att framgå i redovisningen nedan, men det är svårt att på ett meningsfullt härleda dessa till utbildningsinriktning; det förefaller i vissa fall att röra sig om skillnader som bottnar i ålder, och i andra fall att männen har olika mycket studier eller arbetslivserfarenheter bakom sig innan de påbörjade sin nuvarande utbildning.

1.

"Det som startade intresset från första början var att jag blev pappa"

"Man får vara med och se att det man gör, gör stor skillnad"

"Det känns som att jag alltid har intresserat mig för genusfrågor"

När informanterna talar om vad det är som gjort dem intresserade av att utbilda sig till lärare, lägger de stor vikt vid kontakter de haft med barn – egna barn, en partners barn, barn till närstående släktingar, eller att de redan har erfarenheter av arbete med barn genom exempelvis sommarjobb eller föreningsliv. I synnerhet betonar informanterna att kontakten med barn, inte minst så som den förväntas bli i och med deras framtida yrke, innebär att de på nära håll får följa och bidra till barns utveckling. Förväntan att kunna göra skillnad, och att kunna påverka barnens utveckling, har varit av stor betydelse i valet av utbildning och framtida yrke.

Genomgående anger informanterna att de har ett stort intresse för genusfrågor. Ett ofta återkommande tema är att detta intresse är berikande för deltagandet i utbildningen, och att det förväntas gagna informanterna i deras framtida lärargärning. Någon nämner intresset för genus som en direkt orsak till utbildningsvalet, och ytterligare en informant talar om ett engagemang för att utmana invanda föreställningar och normer, inte minst kring genus, som en betydelsefull del i vad det för honom innebär att arbeta med barn.

2.

"Ibland så tror jag man tillskrivs egenskaper som gör att det blir bekvämt. Att man tas lite mer på allvar kanske, ens ord kanske står för någonting lite mer"

"Det känns som att man representerar gruppen killar"

"Det förväntas kanske att tjejerna ska vara mer vårdande, och vet hur man ska vara, och bra med barn"

"Vad kul att du är kille, har jag fått höra, nu får barnen någon att leka med"

Upplevelsen av vara man i en feminiserad sfär, som den framstår genom informanternas utsagor, är komplex. Männens nämner återkommande att de, speciellt i anslutning till utbildningen och i verksamheten i skolan, beröms för sitt utbildningsval, och att de ofta möts av uppfattningen att det är glädjande att se män i sammanhang där de annars är sällsynta. Männens upplever sig med andra ord som välkomna in i sfärer som annars främst befolkas av kvinnor. I intervjuerna framkommer också att informanterna upplever att de ges en särställning i dessa sfärer. Å ena sidan beskriver informanterna att de ibland omgärdas av högre status än deras kvinnliga studiekollegor, exempelvis så att deras yttrande får större utrymme och bättre gehör. Å andra sidan ger informanterna upprepade uttryck för upplevelsen av att de ses som representanter för män i allmänhet, medan de kvinnliga studiekollegorna i större utsträckning ses som individer.

Även om generaliseringar, av intervjuerna att döma, också görs om kvinnor, så framstår det i männens beskrivningar som att dessa generaliseringar i sammanhanget fungerar möjliggörande, medan de generaliseringar som görs om män snarare fungerar begränsande. När kvinnor antas ha bättre hand om barn, en uppfattning som informanterna uppger att de möter, tecknas i intervjuerna ett sammanhang där kvinnors kompetens ger dem tillträde till alla delar av förskolans och skolans för unga år kärnverksamhet. Männens antas istället, enligt föreställningar som informanterna säger sig ha mött, vara mer praktiskt lagda, och bättre lämpade för fysisk lek och aktivitet. Sådana generaliseringar, beskriver informanterna, präglar mäns deltagande i förskola och skola, så att de mer än kvinnor förväntas ta rollen som "lekfarbröder", eller vaktmästare. Männens uttrycker, således, upplevelsen av att sakna den självklara möjligheten att vara förskolelärare, eller lärare, precis som vilken förskolelärare eller lärare som helst.

Även om det, så som beskrivs ovan, upplevs finnas inslag i utbildnings- respektive skolmiljön av att informanternas maskulinitet görs problematisk, så talar de mest tongivande utsagorna om ett för män positivt sammanhang. När de däremot talar om reaktioner de mött i andra sammanhang är negativa upplevelser mer framträdande. Informanterna talar om att de möter uppfattningen att de gjort ett udda val, när de valt att arbeta med barn. I de fall som idén om det udda konkretiseras, förefaller reaktionerna av de intervjuade männens beskrivningar att döma riktas mot deras sexualitet; en informant beskriver att han ställts inför homofoba yttranden påkallade av hans utbildningsval, och ytterligare andra talar om att det är ett utbildningsval som kringgärdas av pedofilmisstankar. När de intervjuade männen beskriver reaktioner de mött,

förefaller dessa handla om att valet att utbilda sig och arbeta i en kvinnlig sfär är ett val som träder över heteronormativa gränser, snarare än att det är ett val som skulle vara specifikt omanligt.

I informanternas tal om att vara man inom utbildningen, beskriver de återkommande att det i organiseringen av utbildning, inklusive de verksamhetsförlagda delarna, läggs en del energi på att hantera kön och könsfördelning: i studenternas arbetsgrupper på universitetet förefaller det vara viktigt att skapa blandade grupper, så att de få män som finns sprids ut i flera grupper, medan det i den verksamhetsförlagda utbildningen framstår som önskvärt, om än inte alltid möjligt, att manliga studenter ska få manliga handledare. Medan de intervjuade männen tydligt ger uttryck för att det på detta sätt blir viktigt i organiseringen av utbildningen förhålla sig till kön och studenternas könsfördelning, ger de inte uttryck för några uppfattningar om varför det är viktigt, och inte heller varför könsfördelningen hanteras på just det sätt den hanteras. Både när det handlar om att kvinnor och män ska blandas, och när det handlar om att män behöver handledas av män så förefaller skälen till de olika förhållningssätten vara något som varken behöver benämnas eller förklaras.

3.

"Det kom en medelålders kvinna som jobbat i tjugo år och berättade. Jag tror inte sånt lockar. Hellre skicka ut en man som är nyutbildad."

"Man kan ju fråga, hur gjorde ni innan jag kom?"

"Det var jag och resten tjejer, och då menade jag att de alla någon gång hade blivit diskriminerade på grund av kön, och så är det ju tänker jag, men det var ingen av dem som tyckte som jag, för man vill ju inte uppleva sig själv som diskriminerad eller som ett offer, utan man har valt själv, och då är det ju svårt."

De intervjuade männen talar på flera olika sätt om möjligheterna att förändra villkoren för mäns deltagande i skolans unga år. Dels uttrycker de idéer och förslag på hur män i större utsträckning skulle kunna lockas till lärarutbildningarna, dels talar de om möjligheter och hinder att förändra hur de bemöts, deras handlingsutrymme och roll i skolans unga år, och i feminiserade sfärer. En framträdande tanke i intervjuerna, är att den låga andelen män i utbildningar till arbete i skolans unga år, beror på att män i stor utsträckning här saknar andra män att känna igen sig i och relatera till när de föreställer sig sin utbildningsväg och sitt framtida yrke. Sinnebilden för en lärare i skolans unga år, uttrycker de intervjuade männen, är en medelålders kvinna som befunnit sig i yrket länge, och hunnit tröttna. En sådan bild talar inte till män, menar informanterna. Om det däremot var nyutexaminerade män som fick marknadsföra utbildningen, skulle den framstå som mer intressant för män att söka. Det finns i detta sammanhang en tendens till att kvinnan i informanternas utsagor, blir symbol för en slentrianmässig status quo, medan mannen, den som informanterna tror att andra män skulle känna sig tilltalade av, står för drivkraft och framtida förnyelse.

Utifrån erfarenheter de intervjuade männen haft i samband med den verksamhetsförlagda utbildningen eller från att ha arbetat som vikarie talar informanterna återkommande om att på grund av kön tillskrivas speciella roller i verksamheten, och i intervjun väcks frågan om vilka möjligheter informanterna upplever sig ha haft att ta avstånd från förväntan att snarare än pedagoger agera vaktmästare i lokalerna eller lekkamrater för barnen. Medan de intervjuade männen är överens om att detta inte är förväntningar de passivt ska acceptera, och att det finns skäl för dem att göra motstånd, är exemplen på faktiska handlingsstrategier få. Någon beskriver

en situation där en man, som exempel på en förmodat typiskt manlig syssla, ombeds byta glödlampa, och föreslår en strategi som går ut på att bemöta uppmaningen med en motfråga om hur glödlampsbytena gick till innan han kom dit. I berättelsen blir svaret att de ringde vaktmästaren, varpå mannen i fråga föreslår att de i så fall kan göra likadant nu med. En sådan strategi skulle delvis kunna ses som att den skapar en viss social friktion kring könsbundna förväntningar, och den skulle även kunna antas betona att den manliga pedagogens närvaro inte av sig själv innebär en förändring av hur verksamheten, och kringverksamheten, ska lösas.

I en av intervjuerna diskuterar intervjuare och informant kring att män, även om de är i minoritet i skolans unga år, också här är del i en genusordning som missgynnar kvinnor. Genom att själva vara privilegierade i denna ordning, och som grupp gynnade av de segregerade mekanismer som gör skolans unga år till en feminiserad sfär, skulle män kunna ha särskilda förutsättningar att verka för förändring av sådana icke jämställda förhållanden. Informanten lyfter dock fram att det kan vara problematiskt att som man försöka påtala genusmässiga orättvisor för kvinnor. Ingen vill uppleva sig själv som ett offer, menar den intervjuade mannen, och det har varit hans erfarenhet att kvinnor värjer sig mot att beskrivas som diskriminerade. Att då göra anspråk på att ha en mer riktig beskrivning skulle innebära en risk att åter praktisera den maskulint överordnande handlingen att oaktat kvinnors egna upplevelser, försöka definiera deras verklighet.

4.

"Jag valde den här utbildningen för att jag själv tyckte att det var för lite killar när jag gick. Jag hade inte en enda manlig lärare. Jag tycker att det bör finnas manliga förebilder, för det kan var många yngre killar som inte har någon att se upp till."

"Att män på något sätt skulle förbättra kvaliteten har jag lite svårt att se. Det finns andra poänger"

"Vi kan faktiskt vara fina, snälla, gulliga precis som en lärarinna"

"Flickorna ser att mannen, han dukar också fram maten, han plockar undan och torkar av diskbänken"

När de intervjuade männen talar om varför det är viktigt att det finns män i skolans unga år, och vad de anser att mäns deltagande borde kunna innebära, uttrycks återkommande tanken att män behövs som förebild för pojkar. Mäns låga deltagande, resonerar en informant, gör pojkarna osäkra och lite utanför kärnverksamheten, och med fler män i skolans unga år skulle de på samma sätt som flickorna ha en närmare kontakt och bättre kunna identifiera sig med personalen.

Föreställningen om mäns roll som en manlig förebild för pojkarna, framstår dock inte som självklart positiv. Även om den inte uttryckligen ifrågasätts av informanterna, så står den delvis i motsättning till synen att mäns deltagande ska ske på samma villkor som kvinnors, som dels kommer till uttryck i informanternas tal om det problematiska i att på grund av kön tilldelas speciella roller, och dels i den återkommande ståndpunkten att män, lika väl som kvinnor, har de egenskaper som krävs för att arbeta i skolans unga år. På så sätt skulle män egentligen inte bidra med något nytt till verksamheten, men deras deltagande skulle ändå vara viktigt, för att det luckrar upp vedertagna föreställningar om femininet och maskulinitet.

Snarare än att skolverksamheten som sådan skulle förändras, skulle det alltså finnas en mer generell jämställdhetsvinst med ett ökat manligt deltagande i skolans unga år. Genom att visa att

män, på samma sätt som kvinnor, kan vara omsorgsgivare, kan ansvara för reproduktiva sysslor och kan vara delaktiga i barns liv och verklighet, ifrågasätts feminiseringen av dessa dimensioner av livet. Delvis skulle det vara påvisat att de också är förenliga med maskulinitet, och samtidigt skulle föreställningen att omsorg, hushåll och barnuppfostran är ansvar som är vikta speciellt åt kvinnor luckras upp.

5.

"Det har väl alltid varit någon koppling till genus"

"Jag tror att det kan vara väldigt viktigt att ha grundkunskaper och förståelse för du kommer ha både pojkar och flickor, och du har att göra med föräldrar som är både kvinnor och män"

"Om jag jämför relevansen av att ha läst mycket svenska på hög nivå, eller att diskutera de strävansmål vi har i läroplanen så hade det ju varit mycket viktigare för mig att diskutera strävansmålen, och hur man ska realisera dem."

De intervjuade männen upplever att genus är ett tydligt inslag i utbildningen. Någon menar att det ibland tenderar att bli lite av ett bihang, inte fullt så integrerat som det kunde vara, och någon annan upplever att genusfrågor ibland skymmer sikten för mer generella normfrågor. Kunskap om genus, resonerar informanterna, är viktig för att den hjälper dem att bättre förstå och bemöta flickors och pojkars olikheter och olika villkor i skolans unga år. Någon av de intervjuade männen talar också om sitt genusperspektiv som en viktig resurs för att kunna motarbeta de mekanismer som annars förstärker skillnader mellan flickor och pojkar, och mellan deras möjligheter och friheter.

En av informanterna pekar på att det alltid finns ytterligare perspektiv och kunskaper som utbildningen skulle kunna innehålla, men som inte riktigt får plats. Genus, menar han, är en av de många frågor som får mindre utrymme än vad den, i den bästa av världar, skulle kunna få. Senare i samtalet återkommer frågor om hur det skulle kunna vara möjligt att prioritera vad som ska ingå i utbildningen, och han uttrycker här tanken att det snarare än de specifika ämneskunskaperna, är en beredskap att möta frågor om hur en lärare kan ta sig an strävansmål som att stimulera jämställdhet eller utveckla demokratiska förhållningssätt, som bäst behövs i den dagliga verksamheten i skolan.

Delvis i anslutning till frågan om hur de intervjuade männen uppfattar den kunskap om genus som utbildningen innehåller, kan det vara relevant att något beröra vilka slags genusperspektiv informanterna själva ger uttryck för genom sina sätt att tala om genus i intervjuerna. I första hand är det kring flickor och pojkars olikheter, liksom orsakerna därtill, som informanterna talar. Hur kommer det sig exempelvis att flickor leker lugna lekar, medan pojkar gärna springer eller kanske spelar innebandy? Vad är det personalen gör, som bidrar till att sådana mönster uppstår? Under intervjuerna nämns ordet orättvisa en gång, och ingen av de intervjuade männen talar om makt.

Genomgående betraktas jämställdhet som ett självklart ideal. De intervjuade männen talar ibland med viss förvåning kring det som någon betecknar som ett äldre könsnormstänk. Att som exempel berömma flickor i första hand för att de är fina, och pojkar i första hand för att de är starka är, menar informanterna, något som hör hemma i en förgången tid, och att det görs fortfarande beror i så fall på att alla ännu inte riktigt lyckats göra sig kvitt sådana föreställningar. I samtal om synen på män i skolans unga år, är informanterna också noga med att betona att de själva inte ser det som något speciellt för män att söka sig dit, och det är först efter det är tydligt

klargjort att åsikterna är någon annans, som de talar om föreställningar de mött som skulle ses som uttryck för "äldre könsnormstänk". Sammantaget finns det i intervjuerna en tendens att försöka markera distans, mellan ett jämställt "vi", och de "dem" och "då" som får bära upp värderingar och föreställningar som inte betraktas som jämställda.

3.2.3. intervjuernas fortsatta betydelse

I projektets fortsättning, och i möten med lärarutbildare och lärarutbildningens funktionärer har intervjuerna kommit att tjäna som en viktig resurs. De säkrar en konkret koppling till den verksamhet i vilken projektets direkta målgrupper befinner sig. Med studentutsagor att utgå ifrån och ta inspiration av i utformning av projektets aktiviteter, tydliggörs hur lärarutbildare på ett omedelbart sätt är berörda av de frågor projektet behandlar.

Med utgångspunkt i informanternas uttryckliga intresse för genus- och jämställdhetsfrågor har en särskild tyngd lagts vid att i talet om män i lärarutbildningarna, göra kopplingen mellan intresse för genus, och önskan om att utbilda sig till och verka som lärare, inte minst för att på detta sätt kunna påverka lärarutbildares syn på den betydelse ett stärkt inslag av genusperspektiv i utbildningen kan ha. Utifrån informanternas sätt att tala om genus, där begrepp om makt i stort sett varit frånvarande, och där de mekanismer som upprätthåller en genusordning, ofta förläggs utanför dem själva, i en förmodat oupplyst dåtid och förlegade traditioner blir det viktigt att genom projektet utveckla insatser som visar på att genus görs aktivt och kontinuerligt av all människor, och i ett görande som tillvaratar vissa intressen och livsvillkor snarare än andra.

Det blir vidare centralt att i projektet bidra till att det inom utbildningar utvecklas metoder som stimulerar att männen kan arbeta med sin ofta privilegierade genusposition, och hitta vägar att ta ansvar för den och använda den på konstruktiva sätt. Att informanterna beskriver att de inte alltid vet hur de ska bemöta stereotypa och begränsande förväntningar blir en plattform för att skapa insatser som stimulerar utvecklingen av konstruktiva strategier för att vidga mäns och kvinnors symboliska och faktiska handlingsutrymme i feminiserade sfärer

3.3 Möten med lärarutbildare och lärarutbildningens funktionärer

Projektets referensgrupp var tidigt tydlig med att projektet för att få nå sina målgrupper och få genomslag behöver hitta in i lärarutbildarnas dagliga verksamhet. Istället för att som ursprungsplanen gjorde gällande, arrangera föreläsningar och kontaktytor utanför och utöver lärarutbildarnas egen verksamhet dit de skulle bjudas in, har projektet därför kommit att arbeta mer uppsökande, genom att besöka och medverka i ordinarie möten och befintliga arrangemang. Istället för att lärarutbildare skulle komma till projektet, har projektet kommit till lärarutbildarna.

3.3.1. referensgruppens arbete

Referensgruppen möttes vid fem tillfällen, främst under projektets första hälft; mellan dessa möten, liksom under den senare delen av projektet har projektledare och projektkoordinator haft ett fortsatt samarbete med enskilda medlemmar i referensgruppen.⁴ Initialt var syftet med

⁴ 26 oktober 2011; 23 november 2011; 7, 8 och 9 december 2011; 18 januari 2012; 11 april 2012; Däremellan flera möten med SKS, och MT.

referensgruppen att bidra med inspiration till den mer konkreta utformningen av projektets aktiviteter, och för att ge kontakter till och ingångar i lärarutbildningarna. Snart kom dock arbetet i referensgruppen att fungera även som en aktivitetsform i egen rätt: här mötte projektet med nyckelpersoner i lärarutbildningarna, och diskussionerna kom att kretsa kring innebörden av ett kritiskt genusperspektiv, varför det är viktigt att fler män utbildar sig till lärare och senare, med utgångspunkt i intervjuresultaten, också mer konkret kring närvaro och avsaknad av maktperspektiv i undervisningen, och kring betydelsen av kön i organiseringen av grupparbeten och VFU-handledning.

Mötena i referensgruppen har också kommit att bli en intäkt för det produktiva i projektets ansats och utgångspunkt, att män kan hitta vägar in i lärarutbildningen genom ett intresse för genus och ett engagemang för jämställdhet. I diskussioner framstod utgångspunkten som perspektivskiftande, och som ett sätt att närma sig ambitioner att öka mäns deltagande i lärarutbildning och läraryrke som möjliggör en förändrad och löftesrik förståelse. På ett mer konkret plan kom antagandet att genusintresse och jämställdhetsengagemang kan utgöra en drivkraft för män att utbilda sig till lärare, att inspirera åtminstone en av referensgruppens medlemmar till att initiera ett självständigt projekt. Lektor Lotta Holme har dragit upp riktlinjer för ett projekt som särskilt fokuserar män i specialpedagogik, där mer omfattande och fördjupande intervjuer ska utgöra underlag för att stärka genusmedvetenheten i utbildningens form och innehåll.

3.3.2. medverkan vid nätverksmöte

11 december 2012 medverkade projektet vid *Genusinkludering, hur gör vi? – Nationellt nätverksmöte kring jämställdhet och genus i lärarutbildningar*, arrangerat av genuslektor Susanne Kreitz Sandberg. Nätverksmötet hölls vid Linköpings universitet och besöktes av utbildare, funktionärer och studenter från lärarutbildningar vid flera av landets lärosäten. Presentationer gavs av detta projekt, samt av projekt som genomför(t)s i samarbeten dels mellan Uppsala universitet och Högskolan i Gävle och dels mellan Karlstads universitet och Linnéuniversitetet.

Inte minst mot bakgrund av erfarenheterna från arbetet i referensgruppen, som visat på att projektets ansats utmanar gängse sätt att förstå mäns vilja och ovilja att utbilda sig till lärare, särskilt med inriktning mot skolans tidiga år, betonades denna dimension av projektet och projektets intervjuresultat särskilt. Avsikten var att i kontakten med lärarutbildningsanordnare från flera av landets lärosäten, stimulera en bild av lärarutbildning som en väg, inte minst för män, att i sin yrkeskarriär tillvarata ett intresse för genus och för att kunna verka för ökad jämställdhet. Vidare gavs på detta sätt också möjlighet att spegla projektets intervjuresultat mot erfarenheter från andra lärosäten. Diskussionen visade indikationer på att det på fler håll finns ett intresse för genusfrågor bland manliga lärarstudenter, även om detta från utbildningshåll snarast tolkats som tillfälligt för enskilda män. Vidare innebar nätverksmötet ett tillfälle att på bredare basis väcka frågor om möjligheter och tillvägagångssätt att arbeta med mäns deltagande i sammanhang där de är välkomna och redan har stöd.

Nätverksmötets har också inneburit tillfälle för vidare publicering av projektets insikter och resultat. I den nätbaserade tidskriften *Venue* kommer under 2013 en artikel om projektet och projektets medverkan vid nätverksmötet att göras tillgänglig. Med hjälp av intervjuresultaten görs i artikeln kopplingen mellan mäns intresse för genus och deras önskan att utbilda sig till

lärare tydlig, och används vidare som ett argument för att inom lärarutbildningarna arbeta med i så väl form som innehåll stärka närvaron av kritiska genusperspektiv. Tidskriften riktar sig till verksamma inom skolvärlden, och utbildningsforskare, och syftar till att främja tankekunskapsutbyte om erfarenhet och forskning och förskola och skola.⁵

3.3.3. medverkan i "genusdialog": möte med politiker

Sedan ett par år tillbaka har genusforskare vid Linköpings och Örebro universitet gemensamt två gånger per år arrangerat möten med riksdagspolitiker. Vid dessa träffar för genusdialog har forskarna berättat om sitt arbete, och politikerna har haft möjlighet att efterfråga specifik information and perspektiv inom deras politikerområden. Temat för det senaste mötet var genus och skola, och en viss del av mötet ägnades åt att omtala detta projekt. Under samma möte tog Louise Malmström, riksdagsledamot och extern ledamot i Linköpings universitets utbildningsvetenskapliga fakultet, även initiativ till en lokal genusdialog, där lokala politiker får möjlighet att möta genusforskare från Linköpings universitet. Ett planeringsmöte med Louise Malmström planeras i maj 2013. I projektets förlängning kan detta bli en viktig kanal för arbete med lärarutbildningarnas bredare samhällliga roll.

3.3.4. avdelningsmöten och möten med programledare

25 oktober 2012 medverkade projektet vid ett avdelningsmöte för Institutionen för Didaktik och Pedagogik (IDP), Linköpings Universitet. Ett trettiotal lärare och forskare deltog, flera av dem verksamma inom lärarutbildningens inriktning mot grundlärare i förskoleklass till årskurs tre (F-3), årskurs fyra till sex (4 -6), liksom påbyggnaderna mot specialpedagogik och speciallärare. Här gjordes en presentation av projektets grundläggande vision och av intervjuer och intervjuresultat, dels för att belysa kopplingen mellan genusintresse och önskan om att lärarutbilda sig, dels för att övergripande peka på utvecklingsmöjligheter med avseende på genus, som skulle finnas inom utbildningarna.

Projektets medverkan vid avdelningsmötet, innebär också en inbjudan till berörda lärarutbildningars personal att ingå i närmare samarbeten med projektet, för att tillvarata de utvecklingsmöjligheter som finns. I och med mötet inleds till att börja med kontakt för att se över möjligheten av att integrera genus i målformuleringar för påbyggnadsutbildningen i specialpedagogik. Medan utbildningens övergripande examensmål – de formuleringar som fastställer vilka kunskaper och färdigheter som studenten efter genomgången utbildning ska kunna uppvisa för att få sin examen – har fastlagts nationellt av dåvarande Högskoleverket, finns det utrymme för den lokala utbildningsanordnaren att formulera målen för de enskilda delkurserna i utbildningen. Integreringen av genus i kursmålen innebär att det genusvetenskapliga innehållet i utbildningen kan struktureras tydligare – möjligheterna att garantera progression i innehållet mellan olika delkurser ökar, och det blir tydligare till vad genusinslagen syftar. Vidare kan integrering av formuleringar om genus i kursmålen ses som ett sätt att tydligt markera att kunskaper och färdigheter relaterad till genus är viktiga i och för utbildningen.

⁵ <http://www.liu.se/uv/lararummet/venue?l=sv>

Initiativet till att arbeta med just kursmålen kom från utbildningens håll, men projektet har därefter arbetat för att hålla frågan aktiv. Just nu pågår ett internt arbete, och projektet kommer att kopplas in mer innehållsligt i nästa steg.

Projektets medverkan vid IDPs avdelningsmöte innebar också upptakten till ett närmare samarbete med program- och utbildningsledare för flera av lärarutbildningens inriktningar så som grundlärare F-3, och 4-6, Lärare i fritidshem, ansvariga för den verksamhetsförlagda utbildningen, och förskolelärare. I kontakten med mellan projektet och program- och utbildningsledare diskuteras både kortsiktiga och långsiktiga insatser och samarbetsformer. Initialt utarbetades en idékatalog med tänkbara konkreta insatser för att utveckla det närvaron av kritiska genusperspektiv i utbildningarnas innehåll, metod och form, och samtidigt utvecklas mekanismer för mer beständiga samarbetsrelationer mellan lärarutbildningarna och projektets hemvist Tema Genus.

3.3.4.1 utarbetande av idékatalog

Med utgångspunkt i diskussioner med lärarutbildningens program- och utbildningsledare, resultat från intervjuer som genomförts inom projektet, samt den genusvetenskapliga kunskap som projektets medarbetare redan har, utarbetades en idékatalog med förslag på insatser som kan bidra till att stärka närvaron av ett kritiskt genusperspektiv i utbildningarna. Idékatalogen innehåller kortfattade beskrivningar av seminarieövningar, utbildningsmetoder och innehållsliga inslag som exempelvis syftar till att synliggöra hur genus görs aktivt och kontinuerligt, att utveckla medvetenhet om villkoren för att åstadkomma förändring, att på konstruktiva sätt hantera de reaktioner som mötet med ett kritiskt genusperspektiv kan innebära, samt att visa på relevansen av genus för ingående kursinnehåll, så som teknik och naturvetenskap, språk eller matematik.

Samma version av idékatalogen som spreds bland program- och utbildningsledare i samband med projektets formella avslut finns som *bilaga* i denna rapport. Idékatalogen är dock avsedd som ett levande dokument; den ska fungera som underlag för det fortsatta samarbetet mellan Tema Genus och lärarutbildningarna, inte minst för att dokumentera och tillvarata progressionen i detta samarbete, och som ett forum för spridning av erfarenheterna. Tillsammans med en kort presentation av projektet, har idékatalogen också spridits via webbplatsen *Män till förskolan – nu händer det*.⁶ Här samlas en rad forskare och pedagoger som vid Svenska lärosäten arbetar med att öka mäns deltagande i förskola och förskoleutbildningarna för att samordna verksamheten. Idékatalogen publiceras som ett bidrag till detta arbete, men också med en inbjudan om att komplettera och delge erfarenheter från att ha prövat de olika övningar, metoder och uppslag som presenteras.

3.3.4.2 utveckling av långsiktiga relationer och samarbetsformer

I projektets förlängning är avsikten att de relationer och samarbetsformer som utvecklas mellan Tema Genus och lärarutbildning ska fördjupas inom ramarna för ett forskningsprojekt. Forskningsprojektets närmare innehåll ska inom det kommande året att formuleras mer ingående, varefter en ansökan om projektmedel ställs till Vetenskapsrådet. Forskningsprojektet

⁶ <http://mantillforskolan.wordpress.com/>; <http://mantillforskolan.wordpress.com/2013/02/26/nytt-fran-linkoping/>

Se också <http://genus.se/meromgenus/teman/skola/>

kommer att läggas upp utifrån ett interaktivt arbetssätt, där analyser och resultat formuleras gemensamt av genusforskare och lärarutbildare, samt även med medverkan av de lärarstudenter som görs delaktiga i att generera projektets material. Själva kärnan för forskningsprojektet, där detta material skapas, kommer att ha sin grund i en aktionsforskningsmetodik. Med utgångspunkt i de arbetssätt som presenteras i den bilagda idékatalogen prövar och vidareutveckla genusforskare, lärarutbildare och lärarutbildningsstudenter gemensamt dessa metoder för en att fördjupa den kritiska genusmedvetenheten.

Arbetet med att under det nästkommande året utforma forskningsprojektets innehåll och metod i större detalj kommer att struktureras runt ett antal pilotinsatser åtföljda av planeringsseminarier. Närmast arrangeras ett planeringsupptaktsmöte, och därefter kommer vid ett eller ett par tillfällen under våren och ett eller par tillfällen under hösten utvalda övningar från idékatalogen att prövas tillsammans med studenter från lärarutbildningarna. Erfarenheterna från dessa pilotinsatser seminariebehandlas och utvecklas till underlag för forskningsprojektets och ansökans närmare utformning. Resultaten från forskningsprojektet ska kunna ligga till grund för systematiska och genomgripande förändringar av genusinslagen i lärarutbildningar och andra utbildningar där obalansen mellan kvinnor och män är stor. Lokalt kommer även forskningsprojektets genomförande i sig att innebära ett bred och omfattande påverkan på de berörda utbildningarnas form och innehåll. I mindre skala kommer även de pilotinsatser som genomförs i planeringsfasen att lämna konkreta avtryck i utbildningarna.

4. Projektets resultat

Projektets övergripande syfte har varit att bidra till att skapa förutsättningar för fler män att utbilda sig till lärare. För att nå detta syfte har projektets satt upp konkreta målsättningar, som handlat om att inom särskilt utvalda inriktningar inom lärarutbildningarna, arbeta för att stärka närvaron av ett kritiskt genusperspektiv. I följande avsnitt diskuteras projektets resultat i förhållande till sådana konkreta målsättningar, och i det avslutande avsnitt diskuteras projektet i förhållande till det övergripande syftet.

4.1. Ökad uppmärksamhet på genusfrågor

Genom att projektet hela tiden involverat ansvariga inom Linköpings universitets lärarutbildningar, har det kunnat bidra till en ökad uppmärksamhet på genusfrågor inom organisationen, och det har kunnat tillvarata, utveckla och i viss utsträckning även kunnat väcka ett intresse för genus bland de utbildare som projektet varit i kontakt med. Även om detta inte är något som följts upp i projektet, så finns det med detta en förhoppning om att projektet på ett mer generellt plan blivit en påminnelse om det viktiga och fruktbara i att i planering och genomförande av utbildningen ta in genusperspektiv. Att det under projektets gång vuxit fram ett brett intresse och en stor vilja bland utbildare och funktionärer inom lärarutbildningarna att mer systematiskt arbeta med genusfrågor antyder att denna förhoppning har god grund. Detta tydliggörs också av att projektet sått frö till självständiga insatser, speciellt det projekt som särskilt skulle koncentreras till män inom specialpedagogik, som lektor Lotta Holme planerat.

4.2. Bidrag till en förändrad bild av förhållandet mellan män och lärarutbildning

Projektets övergripande ambition har varit att arbeta för att åstadkomma förändringar i målutbildningarnas innehåll och form, snarare än arbeta med lärarutbildningens framtoning. I ljuset av det mottagande som projektets underliggande vision om mäns genus- och jämställdhetsengagemang som en väg in i lärarutbildningar har fått i mötet med personal och ansvariga för lärarutbildningarna har ett visst arbete med bilden av lärarutbildning ändå setts som fruktbar. Via kontakter inom referensgruppen, och genom medverkan vid avdelningsmöte har detta skett huvudsakligen gentemot utbildare och ansvariga verksamma inom utbildningar vid Linköpings universitet, men i samband med deltagandet vid nätverksträff, samt genom publicering av projektets resultat har projektet även riktat sig en nationellt sett bredare publik.

Som ett resultat av sätten att i projektet framhålla män som engagerade av genusfrågor, och för jämställdhet, och lärarutbildningen, inte minst genom att i stora stycken vara feminiserad, som en möjlig väg för män att sätta detta engagemang i förgrunden för sitt yrkesliv, har det, åtminstone lokalt, gått att ana en öppning för en förändrad bild av förhållandet mellan män och lärarutbildning. Det handlar inte om att män med lock och pock ska förmås att utbilda sig till lärare, utan det handlar om att utbildningen har något att erbjuda män.

Att öppna för en förändrad bild av förhållandet mellan män och lärarutbildning framstår som betydelsefullt av flera skäl. Till att börja med har det varit (ännu) ett sätt att betona vikten av att i utbildningarna stärka närvaron av kritiska genusperspektiv; kopplingen mellan mäns intresse för genus, och mäns deltagande i lärarutbildning och för/skola har blivit en ram för att i projektet arbeta med konkreta inslag och övningar i utbildningarna. Vidare blir detta skäl att

ställa frågor kring lärarrollen, och hur lärarrollen kan förstås när jämställdhetssträvanden och genusmedvetenhet blir möjliga att se som centrala drivkrafter bakom lärargärningen. Därtill visar kopplingen mellan mäns intresse för genus och mäns deltagande i lärarutbildning på ytterligare skäl att i kommunikationen kring utbildningen, i exempelvis utbildningskataloger eller när utbildningarna på andra sätt marknadsförs, framhålla de inslag av genus som finns i utbildningarnas innehåll och form. Om det finns många män som om de vore medvetna om lärarutbildningarnas genustransformerande potential skulle vilja utbilda sig till lärare, är det också viktigt att tydligt berätta om de genusperspektiv som utbildningen bidrar till att utveckla.

4.3. Stöd i arbetet med ett förstärkt kritiskt genusperspektiv

Den idékatalog (se bilaga) som utarbetats inom projektet, utöver att vara ett avstamp för projektets fortsatta arbete, sprids till ansvariga och utbildare inom lärarutbildningarna som ett stöd för att på egna initiativ vidareutveckla ett kritiskt genusperspektiv inom utbildningarnas form och innehåll. Här föreslås en rad övningar och metoder som är avsedda att närmare knyta genus till utbildningens kärnfrågor, samt att inspirera till experimenterande med pedagogiska former. På detta sätt möjliggör idékatalogen att kunskaper och perspektiv kring konkreta arbetssätt som utarbetats inom projektet och av dess medverkande, på ett enkelt sätt kan komma till bredare användning inom utbildningarna. Idékatalogen presenteras som ett redskap och en källa till inspiration, snarare än som en mall, och kan på så sätt stimulera att den används på de sätt som är mest angelägna, och ligger närmast till hands i en viss kurs.

4.4. Långsiktiga relationer mellan lärarutbildningarna och Tema Genus

Genom de kontakter som projektet haft med ansvariga för och personal vid Linköpings universitets lärarutbildningar har långsiktiga samarbetsmönster börjat ta form. I det närmaste utgör projektet plattform för planering av ett forskningsprojekt som kommer att involvera såväl lärarutbildare som forskare från Tema Genus. I så väl planeringsfas och genomförande, som genom dess resultat, kommer forskningsprojektet att stärka närvaron av ett kritiskt genusperspektiv genom att bidra till kompetensutveckling hos lärarutbildare, men också genom ett ökat deltagande av lärare och forskare från Tema Genus inom lärarutbildningarna.

5. Avslutande diskussion – ett förändringsprojekt i förändring

Projektets övergripande syfte, att knyta fler män till lärarutbildningarna, är ett långsiktigt syfte. Det bygger på en förändring av utbildningarnas innehåll och form som i sig tar lång tid att åstadkomma – det rör sig om flera utbildningar, med en stor mängd delkurser och många inblandade ansvariga och utbildare. Projektets initiala avsikt var att arbeta mot ett urval av utbildningsinriktningar; förskolelärarutbildningen och påbyggnadsutbildningarna mot specialpedagogik/speciallärare skulle bli föremål för en uppsättning riktade insatser för att påverka delar av dessa utbildningars innehåll och form. I relation till projektets övergripande syfte, skulle det utifrån denna form av genomförande ha kunnat fungera som ett pilotprojekt för att pröva det fruktbara i intressera män genom ett kritiskt genusinnehåll. Mer permanent förändring, så väl av utbildningarnas innehåll, som av studentgruppens könsmissiga sammansättning, skulle dock vara avhängigt av hur det inledda arbetet, och de inledda relationerna förvaltades efter projektets formella avslut.

Projektet kom snart att anta en delvis förändrad inriktning, vilket dels berodde på att den ursprungliga planen inte alltid visat sig gångbar eller mest lämplig, dels på att nya, oförutsedda möjligheter öppnat sig. I det följande kommer huvuddragen i de förändringar som projektet genomgått, samt de övervägande om legat till grund, att beskrivas, värderas och sättas i samband med projekts målsättningar och övergripande syfte, för att på så sätt ge en samlad utvärderande bild av projektets genomförande och resultat.

Den tydligaste förändringen har kretsat kring att projektet istället för att bjuda in lärarutbildningarna till på förhand planerade mötestillfällen utöver den ordinarie verksamheten, kommit att arbeta uppsökande och genom att komma in i redan existerande mötesformer. Inte minst var detta något som betonades av referensgruppen; lärarutbildare är generellt upptagna, och eftersom de således skulle ha svårt att få tid att engagera sig utöver den ordinarie verksamheten, skulle projektet löpa stor risk att anordna föreläsningar, seminarier och möten som alltför få besökte. Att istället arbeta uppsökande, har inneburit så väl nackdelar som fördelar.

En betydande nackdel har varit att projektets genomförande, genom att behöva anpassas till andra verksamheters tidsscheman och intressen, har blivit mer utdraget än förväntat. Det har krävts både tid och arbete för att bli inbjuden till relevanta sammanhang vid tider som fungerat, inte minst för att projektet har behövt kunna visa att det har haft något viktigt att tillföra, som gjort det värt att ta tid i anspråk från de frågor som verksamheten annars arbetar med. I gengäld har detta arbetsätt bidragit till att projektet utformats på ett sådant sätt att det kunnat vara mer orienterat mot de frågor som bland ansvariga och verksamma inom lärarutbildningarna upplevts som särskilt angeläget. Tillvägagångssättet har underlättat en starkare förankring av projektets frågor hos dess närmaste målgrupp.

Som antyds ovan har en stor del av projektet ägnats åt att skapa relationer och bygga förtroende mellan projektgruppen på Tema Genus, och verksamma inom lärarutbildningarna. För detta har de intervjuer som genomförts inom projektet varit särskilt viktiga. I det ursprungliga upplägget fanns inte något datainsamlade moment planerat i projektet, men under den inledande planeringsfasen beslutades det att det ändå var viktigt att för att få ett konkret och lokalt

förankrat material att ta avstamp i. Resultaten från intervjuerna har stärkt projektens grundantaganden, och gett en mer detaljerad uppfattning av hur genusinslagen fungerar i utbildningarna, men kanske framförallt har de inneburit något att mötas kring och diskutera utifrån. Innehållsligt har intervjurens resultat givetvis varit viktiga för inriktningen på projektets arbete, exempelvis i utformningen av idékatalogen, men de har också haft en relationsskapande roll, som varit svårt att uppnå med andra medel.

Under projektets gång har också möjligheter öppnat sig att arbeta bredare än den ursprungliga planen gav vid handen. Relationer byggs nu med fler av de lärarutbildningsprogram som bedrivs vid Linköpings universitet än projektet först utformats för. Denna prioritering, liksom den vikt som fästs vid annat relationsskapande arbete, har inneburit att projektet kompromissat ifråga om genomförande av konkreta insatser. När mer tid och arbete än först planerat ägnats åt att knyta kontakter mellan projektets medverkande vid Tema Genus, och ansvariga och utbildare vid lärarutbildningarna, har den tiden tagits ifrån det som annars hade varit genomförande av konkreta insatser direkt knutna till genomförandet av de aktuella utbildningarna.

Sammantaget har detta inneburit att projektet i vissa avseenden framskridit kortare än förväntat, och i andra längre; medan utbildnings- och pedagogiknära insatser fått stå tillbaka, har ett betydande relationsskapande arbete kunnat genomföras. På många sätt är det relationsskapande arbetet också projektets viktigaste resultat. Vid dess formella avslut har härigenom en bred bas etablerats för att i projektets fortsättning, systematiskt och inom ramarna för samarbetsformer som görs till en del av den vardagliga verksamheten, kunna arbeta förändrande med utbildningarnas form och innehåll så att de i framtiden, inte bara tillfälligt eller inom en enstaka inriktning, utan brett och långsiktigt, kommer att kunna knyta en större andel män till sig

Bilaga 1 – Idékatalog

Vägar till kritisk genusmedvetenhet – en idékatalog

Följande dokument innehåller en rad idéer på övningar och metoder för att, i första hand, inom lärarutbildningarna stärka närvaron av kritiska genusperspektiv i utbildningarnas form och innehåll. I denna första version ska katalogen fungera som underlag för ett samarbete mellan Tema Genus och lärarutbildningarna vid Linköpings universitet, bland annat för att organisera dokumentation och tillhandahålla underlag för att försäkra progressionen i detta samarbete. Katalogen är på samma gång avsedd som ett levande dokument, och så väl inom samarbetet mellan Tema Genus och lärarutbildningarna, liksom varhelst annars den används ska den uppdateras, kompletteras med ytterligare övningar och förses med kommenterar om vad som varit verksamt och vad som fungerat mindre bra.

Nedan följer förslag på insatser, inriktade på fyra olika områden, som 1. syftar till att synliggöra hur genus görs aktivt och kontinuerligt, 2. att utveckla medvetenhet om villkoren för att åstadkomma förändring, 3. att visa på relevansen av genus för ingående kursinnehåll, så som teknik och naturvetenskap, eller matematik samt 4. att på konstruktiva sätt hantera de reaktioner som mötet med ett kritiskt genusperspektiv kan innebära.

Det aktiva görandet av genus

Såväl i tidigare studier som i de intervjuer som genomförts inom ramarna för projektet *Lärarutbildningen – för män med engagemang för jämställdhet*, beskriver informanterna jämställdhet som något självklart och okomplicerat. Upprätthållandet av en genusordning karakteriserad av brist på jämställdhet förstå vidare som något som görs av andra, på grund bristande kunskaper, traditioner eller "gammalt könsnormstänk" som det uttryckts av informanter i det aktuella projektet. Detta gör det svårt att se hur genus görs i nuet, och i ett aktivt, om än många gånger implicit, medskapande av all inblandade – även en själv. Nedan föreslås tre övningar som på olika sätt ska bidra till att synliggöra det aktiva och pågående görandet av genus, inte minst i relation till lärargärning och skolverksamhet.

Genusanalyser av konkreta pedagogiska praktiker

Bakgrund och syfte: Viktigt för att kunna se det pågående skapandet av genus, är en beredskap att uppmärksamma hur handlingar och händelser som inte uppenbart berör genus, ändå ofta också skapar genus. En lärares pedagogiska praktik, när hen undervisar eller på andra sätt interagerar med barn och elever kan analyseras som ett görande av genus, även om den pedagogiska verksamheten har helt andra explicita innehåll eller målsättningar. Syftet med

övningen är att studenten ska utveckla sina redskap för att se, analysera och förstå detta görande.

Arbetsätt: Övningen görs med fördel i anslutning till verksamhetsförlagd utbildning. Studenterna ombeds observera och lägga på minnet ett konkret exempel på en lärares pedagogiska praktik – allt ifrån en undervisningssituation i en högstadielklass till en exkursion med en förskoleklass. Instruera studenterna att i förhållande till så många detaljer i situationen som möjligt fråga sig om och på vilket sätt genus är inblandat. Det kan handla om vad som sägs, hur det sägs, tonfall, kroppsspråk, hur läraren talar om sig själv och hur hen tilltalar elever och barn, och fördelar ord och uppmärksamhet. Uppmuntra studenterna att vara kreativa, och gärna att komma tillbaka med överraskande exempel. I synnerhet om övningen görs tidigt i utbildningen, föreslå att de kan ta fasta även på sådant som de uppfattar som långsökt. Efter observationen samlas studenterna i ett seminarium, där de berättar, jämför och diskuterar sina erfarenheter. Inför seminariet förbereder de för att så utförligt och förklarande som möjligt berätta om exempel på sådant i situation som de uppfattat som 1) tydligt kopplat till genus, 2) möjligen kopplat till genus, och 3) inte alls kopplat till genus. I seminariediskussionen samarbetar studenter och seminarieledare för att gemensamt belysa på vilka sätt genus kommer till uttryck, och hur vi kan upptäcka det. Ta särskilt fasta på när studenterna har olika uppfattningar om vad som är tydligt kopplat till genus, och vad som inte skulle ha med genus att göra. Finns det teoretiska perspektiv som seminarieledaren kan bidra med för att fördjupa bilden, och kanske skifta perspektiv på vad som är självklart och långsökt?

Genus mellan raderna

Bakgrund och syfte: Det är förstås inte enbart i praktiker och handlingar som genus ryms utan att alltid synas på ytan. Samma sak kan sägas om text, bild, arkitektur, infrastruktur och mycket mer. För blivande lärare kan det vara särskilt relevant att i de styrdokument som ramar in verksamheten, så som läroplaner och skollag, kunna uppmärksamma hur antaganden om genus blir en del av de bestämmelser, normer och villkor som ställs upp. Detta är dokument som är delaktiga i själva skapandet av skolan, och syftet med att som en del i utbildningen göra dem till föremål för genusanalys, är att hos den blivande läraren stimulera till frågor om huruvida det finns föreställningar om genus inbyggda redan i skolans grundläggande villkor.

Arbetsätt: Studenterna får i uppgift att inför ett seminarium närläsa, analysera och problematisera ett utvalt stycke text från något av skolans styrdokument. Som ett stöd för övningen kan den introduceras med hjälp av Sandra Hardings (1987) utgångspunkter i *The Science Question in Feminism*: genus har inte enbart har med kvinnor och män som individer att göra, utan genus kommer också till uttryck på en strukturell nivå, liksom i de symboliska verktyg och tankefigurer vi som kultur använder oss av för att göra reda i vår verklighet. Väl inarbetade motsatspar som kropp och själ, natur och kultur, emotion och förnuft eller passivitet och aktivitet, menar Harding, bär spår av dikotomin femininitet och maskulinitet, och bidrar till att vårt sätt att uppfatta verkligheten på ett brett och genomgripande sätt laddas med genus. Studenterna ombeds undersöka vilka genusladdningar som kan uppfattas i till exempel den syn på utbildning som artikuleras, i synen på vad ett barn är, hur en elev ska vara, hur en lärare förutsätts agera eller i synen på skolans roll i det övriga samhället. Liksom i övningen om genusanalyser av konkreta pedagogiska praktiker, kan studenterna till seminariet få instruktionen att så utförligt och förklarande som möjligt berätta om exempel på sådant i det analyserade materialet som de uppfattat som 1) tydligt laddat med genus, 2) möjligen laddat

med genus, och 3) inte alls laddat med genus. I seminariediskussionen samarbetar studenter och seminarieledare för att gemensamt belysa på vilka sätt genus kommer till uttryck, och hur vi kan upptäcka det.

Genus och makt i den egna vardagen

Bakgrund och syfte: I intervjuerna som genomförts inom projektet, resonerar en av informanterna kring att det kan vara problematiskt att som man försöka påtala genusmässiga orättvisor för kvinnor. Ingen vill uppleva sig själv som ett offer, menar den intervjuade mannen, och det har varit hans erfarenhet att kvinnor värjer sig mot att beskrivas som diskriminerade. Att då göra anspråk på att ha en mer riktig beskrivning skulle innebära en risk att åter praktisera den maskulint överordnande handlingen att oaktat kvinnors egna upplevelser, försöka definiera deras verklighet. Men att tala om kvinnors underordning är inte det enda sättet att tala om genusmaktrelationer. Inte heller att också tala om mäns överordning. Talet om genusmaktrelationer kan också handla om en själv och om ens egna erfarenheter. Att kunna rikta blicken mot sig själv, och kunna se sin egen roll i upprättandet och upprätthållandet av en genusordning, är av stor betydelse för att utifrån sin egen person kunna verka för förändrade genusrelationer. Att kunna dela med sig av sina erfarenheter av den egna rollen i konstruktionen av genusmaktrelationer är också ett sätt att gemensamt synliggöra hur genusmönster skapas och hur de formar våra liv. Att kunna dela med sig av erfarenheter av att vara *privilegerad* i en genusordning, kan vidare vara ett sätt att på ett konstruktivt sätt börja ta ansvar för denna privilegierade situation. Syftet med denna övning är att ta tillvara den synliggörande och transformerande kraften i det dela med sig av det egna, och få ta del av andras självbiografiska berättande.

Arbetsätt: Övningen består i att studenterna berättar om sig själva och sina egna erfarenheter av att vara gynnade och missgynnade på grund av kön, och av att gynna och missgynna andra på grund av kön. Om övningen görs i en liten grupp, kan varje deltagare få flera chanser att berätta, och associationer från andra deltagares berättelser kan bidra till att hos sig själv upptäcka nya saker att berätta om i nästa runda. Seminarieledaren inleder med att själv berätta, och fortsätter att delta med egna berättelser under övningens gång. Seminarieledaren kan på så sätt bli viktig för att anlägga tonen i övningen, och kan hjälpa till att lägga den på en nivå som är tillräcklig personlig, utan att bli så självutlämnande att studenterna efteråt kan komma att ångra att de berättat om vissa erfarenheter. Om gruppen upplever det svårt att börja berätta, kan seminarieledaren föreslå olika konkreta teman, så som erfarenheter från den egna skolgången, arbetsliv eller föreningsverksamhet.

Genus som (svår)föränderligt

”Men hur ska vi göra för att förändra det då?” Frågan är inte alldeles ovanlig i samtal om genus och bristande jämställdhet. Om än i andra formuleringar är den inte heller alldeles ovanlig i forskning om genusrelationer. I många avseenden *är* genus högst föränderligt; vad som betraktas som uttryck för femininitet och maskulinitet är historiskt och kulturellt specifikt, och yrken, så som läraryrket, som en gång främst utförts av män, utförs idag främst av kvinnor. Samtidigt är genus i andra avseende mycket svårföränderligt. Den grundläggande maktrelationen, till exempel, förefaller tämligen uthållig, och för den enskilda individen kan de sociala och kulturella koder som villkorar genus i den egna vardagen upplevas som högst omutliga.

Att bemöta stereotypa förväntningar

Bakgrund och syfte: I de intervjuer som gjorts inom det aktuella projektet, berättar informanter som studerar till förskolelärare om att de i kontakten med skolverksamheten ofta mötts av stereotypa förväntningar. Som män förväntas de inte ha riktigt samma fallenhet eller intresse som kvinnor för att ta hand om och visa barnen omsorg. De förväntas istället vara mer intresserade av att leka eller att ta ett mer vaktmästarlikt ansvar. Informanterna nämner några exempel på hur de tänker sig att sådana förväntningar kan bemötas, men repertoaren av tillgängliga strategier förefaller trots allt tämligen begränsad. Syftet med övningen är att utforska sätt att bemöta och genusbundna stereotypiseringar, för att som individ och grupp kunna hitta vägar bortom dem.

Arbetsätt: Studentgruppen delas in i flera mindre grupper. Varje grupp instrueras att diskutera fram ett scenario som illustrerar hur det är att bli bemött av stereotypa förväntningar, och på vilket sätt det kan få begränsande konsekvenser, och förbereder att spela upp scenariot som en teaterframställning. Vid återsamlingen spelar grupperna upp de förberedda scenerna, efterhand med publikens medverkan. Först spelas scenen igenom så som den förberetts, med den problematiska utgång som gärna skulle kunna undvikas. Därefter börjar scenen spelas upp igen, nu med den skillnaden att vem som helst av åskådarna får stiga in och ta någon av skådespelarnas roll och spela rollen på ett annat sätt, till exempel genom att bemöta stereotypiserade påståenden på andra sätt. Scenen fortsätter men nu utifrån de nya villkor som det förändrade sätt på vilket rollen spelas innebär, och fortfarande öppen för åskådarna att stiga in i någon av rollerna, spela den på ett annat sätt och återigen förändra villkoren för hur scenen fortskrider. Denna forumteaterinspirerade metod, är ett sätt att pröva och upptäcka nya handlingsstrategier, och att hitta nya och oväntade lösningar. Oavsett om deltagarna initialt var skådespelare eller åhörare, skriver de gemensamt och handgripligen om manuset för en problematisk och begränsande situation, så att den utmynnar på ett bättre sätt. På så sätt blir också något som upplevts som ett individuellt problem en kollektiv angelägenhet.

Förändring med emotionella hinder

Bakgrund och syfte: Genusnormer är många gånger förenade med förvånansvärt stark kontroll, och brott mot dem sanktioneras inte sällan hårt. Syftet med övningen är att låta studenterna uppleva den kraft och effektivitet varmed social kontroll reglerar normer och försvårar förändring.

Arbetsätt: Studenterna instrueras att observera sig själva, sina känslor och upplevelser när de i offentliga, sociala sammanhang bryter mot genusmässiga konventioner eller normer, exempelvis genom att kvinnliga studenter letar och provar kläder i affärer som profilerar sig mot manliga kunder och vice versa. Under ett uppföljande seminarium återberättas, jämförs och diskuteras erfarenheterna. I vilken mån var det påfrestande? Vad var det som var påfrestande, och på vilket sätt var det påfrestande? I vilken mån var det befriande? Vad var det som var befriande, och på vilket sätt? Seminarieleddaren kan vidare uppmuntra jämförelser: upplevde kvinnor och män samma överträdelser som påfrestande respektive befriande? Upplevde kvinnor och män påfrestningen på samma sätt? Hur kan eventuella skillnader och likheter förstås?

Genus som kursinnehåll

I intervjuerna som genomförts, beskrev informanterna att många kurser innehöll inslag av genus, men att ämnet ofta hamnade vid sidan om. Genusperspektivet, framhöll informanterna, kunde gärna integreras mer ingående. Syftet med detta skulle kunna vara att i utbildningen visa att genus på ett grundläggande plan bygger upp villkor för vår tillvaro; genus ligger inte enbart till grund för ett perspektiv på pedagogik utan det ligger till grund för pedagogik som sådant. Det är en del av den utbildningsvetenskapliga kärnan, liksom en grundläggande aspekt av ämnet ledarskap. Men hur är det med matematik och naturvetenskap? Utvärderingsmetodik? Är genus grundläggande även där? Utöver att starkare integrera genus i de ämnen som på ett mer uppenbart sätt rör sociala relationer, skulle en starkare genusintegrering i ämnen, så som matematik eller naturvetenskap som annars ofta förefaller oberoende av genus, kunna ha intressanta konsekvenser, inte minst genom att bli en illustration av hur djupgående betydelsen av genus är.

Reaktioner på genus

Studenter och studiegrupper som på detta sätt möter genus, inte bara i sin teoretiska utbildning, utan också hos sig själva, kommer att gå igenom processer som på samma gång är ansträngande och utvecklande, och det är viktigt att från utbildningshåll kunna hantera dessa processer, och göra dem fruktbara. För detta kan ett basgruppsystem vara användbart, där studenterna, inom ramarna för utbildningen men varken i föreläsnings- eller seminarieform, träffas för att reflektera kring utbildningen och utbildningens former. Här kan studenterna exempelvis hitta en överenskommelse om hur de kan göra arbetet med genus till en gemensam angelägenhet; det är varken kvinnors eller mäns sak att ensamma förändras eller ta på sig ansvar, utan eftersom genusordningen upprätthålls gemensamt, behöver den också demonteras samfällt, på grundval av delat ansvar och ömsesidig förändring. Basgrupperna kan också bli tillfällen för debriefing – under överenskommelsen att deltagarna får tala fritt om sina känslor och upplevelser utan att de andra får döma eller se annorlunda på en efteråt, blir detta en möjlighet att ta hjälp av ens medstudenter i de frågor kring vilka det inombords redan pågår en brottningsmatch.